

УДК 069.1:37

СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ*Ключко Ю.М., канд. пед. наук, доц.**(Київський національний університет культури і мистецтв)*

Стаття присвячена аналізу тенденцій сучасного розвитку освітньої діяльності музеїв в контексті соціокультурних трансформацій музейного середовища; визначенню основних напрямів діяльності музеїв у ХХІ ст. як активних учасників культурних, національних процесів в умовах глобалізації та інформатизації суспільства.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність музею, гуманістична концепція освіти, музейна комунікація, культура участі.

У наш час, за умов реформування освітньої системи, актуалізується проблема визначення ролі, конкретної участі і перспектив розвитку кожного музею у якості компонента культурно-освітньої діяльності. Адже в процесах збереження та відтворення цінностей вітчизняної і світової культури, формуванні історичної пам'яті та забезпеченні спадковості культурно-історичного розвитку особливе місце належить саме музейним закладам. Це питання знайшло своє відображення у роботах З. Бонамі, Е. Хупер-Грінхіл, К. Хадсона, Т. Калугіної, М. Каулен, Б. Столярова, О. Беззубової, О. Мастениці, Л. Шляхтіної, О. Сапанжі, Р. Маньковської, Т. Белофастової, І. Пантелійчук, О. Караманова, Н. Капустіної та ін. [2;3;5;7;8]. Незважаючи на певні дослідницькі здобутки зазначеної проблеми, місце і роль музеїв у системі освіти залишається малодослідженим питанням, що й зумовлює актуальність даної статті.

На початку ХХІ ст. музейна діяльність набуває все більшого соціокультурного значення, зростає роль музеїв у збереженні та інтерпретації культурної спадщини, у складних процесах соціальної адаптації і культурної ідентифікації, в освітньому процесі та організації дозвілля. Сучасна соціокультурна ситуація спонукає музеї до пошуку своєї

ролі, до необхідності генерувати нові знання, ідеї, духовні цінності.

Українські музеї довели, що вони мають значний культуротворчий потенціал, здатні вирішувати кардинальні завдання духовного розвитку суспільства. Однак наявність у сховищах музеїв мільйонів безцінних музейних предметів, що презентують історію та культуру, ще не гарантує успіху. Необхідна науково осмислена музейно-педагогічна і соціально-культурна діяльність, яка б донесла до свідомості широких верств населення це духовне багатство.

Зважаючи на вищевикладене, наша стаття має на меті аналіз тенденцій сучасного розвитку освітньої діяльності музеїв в контексті соціокультурних трансформацій музейного середовища; визначення основних напрямів діяльності музеїв у ХХІ ст. як активних учасників культурних, національних процесів в умовах глобалізації та інформатизації суспільства.

На сьогоднішній день одним із лідерів в осмисленні проблем освітньої діяльності музеїв є США. У 1984 р. була опублікована принципово важлива для визначення перспективних напрямів теоретичних досліджень та розвитку освітньої діяльності доповідь Комісії Американської асоціації музеїв за темою «Музеї у новому сто-

річчі». Соціокультурна функція сучасного музею вперше розглядалась тут в контексті світових соціально-економічних процесів, аналіз яких виявив внутрішній зв'язок розвитку гуманітарної культури з рішенням глобальних проблем людства. Особливу місію музею, як соціального інституту, члени Комісії вбачали у підтримці співробітництва між народами і збереженні різноманіття світової культури. Перед музеями було поставлено завдання фіксації різноманітних способів виразу творчих починань особистості і збереження матеріальних свідчень того досвіду людства, який знає глибоких змін під впливом процесів глобалізації. Основний зміст доповіді зводиться до визнання незадовільного стану культурно-освітньої роботи, яка повинна стати пріоритетною в діяльності сучасного музею.

Підкреслюючи особливу роль музеїв у розвитку гуманітарної культури молодого покоління і розуміючи музейну педагогіку як науку, що займається освітою дітей і дорослих, автори даної доповіді дійшли до наступних висновків:

- комплексний підхід до культурно-освітньої діяльності, що поєднує педагогічний, науковий і експозиційний компоненти, сприяє більш повній реалізації місії музею як центру освіти;

- однією із умов успішної діяльності музею як центру освіти є постійне і систематичне дослідження способів навчання, які застосовуються тут;

- співробітництво музею і школи має великий потенціал, який може бути реалізований у майбутньому, особливо у зв'язку з актуальністю підвищення якості викладання предметів природничонаукового та гуманітарно-художнього циклів;

- успіх співробітництва музею і школи залежить від державної політики у сфері освіти.

Розробка нової концепції музею

як соціокультурного інституту повинна базуватись на затвердженні значущості освітньо-виховної функції музею. При цьому дослідники виділили такі завдання музею у сфері освіти:

- розвиток у дітей здатності здобувати інформацію із першоджерел на основі спостереження за явищами природи або предметів матеріального середовища;

- формування понятійного апарату шляхом спостереження і спілкування з природою та предметами матеріального середовища;

- прищеплення навичок самостійного навчання;

- мотивація процесу навчання, набуття дітьми «досвіду радості» в процесі навчання.

Декларуючи загальні завдання музеїв країни – «збирати і експонувати явища та предмети як фізичного світу, так і досягнення людства, а також використовувати свої колекції для примноження знань людини і взаєморозуміння» [14], Американська асоціація музеїв закликала до проведення досліджень природи музейної освіти і взаємодії зі школою. Результатом діяльності спеціально створеної Комісії стало утвердження важливості музейної освіти. У музеях США була прийнята модель освіти, яка розроблялась на основі філософії «примноження знань людини і взаєморозуміння». Першим і головним у цій моделі є музейний компонент, який складається із трьох елементів:

- музейний предмет – головний освітній засіб, що відрізняє музей від інших закладів освіти;

- музей – унікальний заклад, який зберігає, реставрує і несе відповідальність за стан ввіреної йому суспільством культурної спадщини;

- освітня діяльність, що будується на міждисциплінарному і гуманістичному підходах. Якщо ученя навчаться виявляти взаємозв'язки між

змістом різних навчальних дисциплін, йому стане легше пов'язувати у єдине ціле свої знання і аналізувати ситуації, учасником яких він є.

Зважаючи на те, що власне освіта є складовою даної моделі, мова йде про інтеграцію у музейне середовище, в межах взаємодії музею і школи, найбільш ефективних педагогічних ідей і технологій та розробку освітніх програм на цій основі.

Розглянута модель є типологічною і орієнтована на створення освітніх програм, які можуть бути складовим елементом шкільної практики. Такі програми включають курси для вчителів, методичні розробки музейних занять, інформаційні матеріали для вчителя і учнів. Результативність цих програм визначається з врахуванням профільної специфіки музею.

У сучасних загальнотеоретичних роздумах про музей помітне місце займають дослідження музеїв у контексті гуманістичної концепції освіти. Привабливість цієї концепції для музейних закладів визначається її гуманістичною спрямованістю, установкою на творчий розвиток особистості.

Основою розвитку гуманістичної концепції освіти, що суттєво вплинула на перебудову форм і методів навчального процесу в школах Англії, США, Канади та інших країн, стали ідеї «гуманістичної психології». Її прибічники – А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, А. Комбс та ін., – розвиваючи інтелектуальну традицію, початок якій у XVIII ст. поклали Д. Локк, А. Руссо, Ф. Вольтер, вважали, що психологія повинна займатися всім внутрішнім досвідом людини. Вбачаючи у людині феномен природи, вони особливо підкреслювали необхідність розвитку таких її здібностей і можливостей як креативність, самостійність, відповідальність і самоактуалізація. Для сформованої, на основі гуманістичної психології, педагогічної прак-

тики, орієнтованої на врахування індивідуально-особистісних інтересів і можливостей суб'єктів педагогічного процесу в навчанні, вихованні та освіті, стало нормою розглядати учня як партнера вчителя, а не як «суб'єкт навчання і виховання». При цьому основним завданням педагога є допомога учню у виявленні природи, унікальності його особистості та виявлення тих якостей, які визначають його здатність до свідомого вибору і відповідальним діям у своєму житті. Звідси – установка на творчість учнів як основу навчального і виховного процесу як в школі, так і в музеї. Адже саме творчість сприяє самоактуалізації та самореалізації особистості.

Зазначені вище ідеї, інтуїтивне наслідування яких було характерне для А. Ліхтварка, А. Бакушинського та інших, знайшли практичне впровадження у музейному середовищі, де створювались сприятливі умови для естетичного виховання і художнього розвитку [1; 13]. Нові підходи в роботі з дитячою та юнацькою аудиторією сприяли розкриттю творчого потенціалу особистості. Таким чином, пріоритетною метою освітньої діяльності музею є гармонізація особистості через розвиток творчих здібностей, які ведуть до самовиразу і самопізнання, а методом її досягнення є діалог у самому широкому смислі (діалог з пам'яткою, педагогом, міжособистісний діалог з приводу конкретного предмета і музею).

У сучасних концепціях освітня діяльність музею все частіше характеризується з позицій теорії комунікації, яка ввійшла до наукового обігу з кінця 1940-х років. Своім походженням теорія зобов'язана двом джерелам. Першим із них є розроблена у 1949 р. К. Шенноном математична теорія зв'язку, де окреслені основні елементи передачі інформації. Другим джерелом є праці філософа М. Мак-Люена,

в яких прослідковуються прямі висловлювання щодо музейної комунікації як способу спілкування музею і відвідувачів.

Теорію музейної комунікації розробив канадський вчений, директор музею в м. Калгарі Д. Камерон у 1960-х роках. Вчений здійснив спробу розглянути музей як систему, що реалізовує комунікативний процес між відвідувачами і експонатами, які являють собою «реальні речі». В основі цього процесу лежить, з одного боку, здатність відвідувача розуміти « мову » речей, з іншого – здатність музейних спеціалістів, які займаються створенням експозицій, вибудувати особливі невербальні просторові висловлювання.

Д. Камерон сформулював ряд пропозицій щодо організації музейної діяльності для взаємодії з відвідувачем, який знаходиться в центрі комунікаційної системи. Їх сутність зводиться до ствердження необхідності:

- участі в створенні музейної експозиції, поряд із зберігачами, художників-дизайнерів;

- навчанні екскурсводами відвідувачів «мові мистецтва», з одночасною відмовою від перекладу візуальних « висловлювань » у вербальну форму:

- введенні до структури професійної музейної діяльності психологів і соціологів, покликаних забезпечити зворотній зв'язок, необхідний для вдосконалення роботи з глядачем [10].

Хоча за межами інтересів Д. Камерона залишилось багато напрямів музейної діяльності, які забезпечують рівні взаємодії відвідувача з експозицією (зберігання, наукові дослідження, документування і т. ін.), запропонована ним теорія музейної комунікації дозволила подолати стереотипний погляд на музей як на додаток до системи освіти. Дана обставина, в свою чергу, викликала необхідність розробки моделі музейної комунікації. Визначимо основні варіанти цієї моделі, запропоновані спеціалістами:

1. Пізнавальна – відвідувач спілкується з співробітником музею (екскурсводом, зберігачем, реставратором тощо) з метою отримання знань, при цьому експонат являє собою предмет або зміст спілкування (К. Хадсон). Дана модель найбільш розповсюджена у музеях нехудожнього профілю. Цей тип комунікації може мати як монологічний, так і діалогічний характер [8].

2. Естетична – відвідувач музею безпосередньо спілкується з експонатом, який набуває самоцінного значення (Г. Осборн, Д. Вайлер). Мета спілкування – не стільки знання, скільки естетичне сприйняття, яке не повинно пригнічуватись мистецтвознавчою інформацією. Така модель комунікації характерна перш за все для музеїв художнього профілю.

3. Знакова – відвідувач музею через експонат, що являє собою певний знак соціально-історичного змісту (Ю. Ромедер), «спілкується» з його творцем, відновлюючи тим самим зв'язок часів – минулого, сучасного і майбутнього. Експозиція, яка розглядається як засіб спілкування з культурою іншого історичного періоду та подолання культурно-історичної відстані, є головним елементом даної моделі.

4. Діалогова – відвідувачі музею спілкуються між собою. На думку дослідників (Р. Стронг, Е. Александер), ця форма комунікації найбільш характерна для музею, який виконує функцію центру культурного і суспільного життя. Діалог (дискусія), що виникає між різними категоріями відвідувачів – дітьми, дорослими, представниками різних етносів і т. ін., – може бути спонтанним або організованим. Таким чином музей виявляє існування і взаємодію наявних у суспільстві різних ціннісних установок [9].

5. Міждисциплінарна – сучасний музей є місцем співробітництва спеціалістів різного профілю – музеє-

знавців, мистецтвознавців, істориків, психологів, культурологів, соціологів і т. ін., які шукають рішення комплексних проблем гуманітарного характеру. Міждисциплінарний підхід розглядається вченим як найбільш плідний для співробітництва різнопрофільних музеїв (Б. Столяров) [7].

6. Інформаційно-комунікативна – розглядає відвідувачів як функціонуючі у соціокультурному просторі об'єкти, що у музеї є компонентами системи «Музей – відвідувач», яка включена до соціокультурного середовища (С. Пшенична) [6].

Розглянуті структурні моделі музейної комунікації свідчать про можливість використання її різних типів в залежності не тільки від профілю музею, але і від інтересів, мети, мотивів відвідування закладу. Тому у своїй практичній діяльності музеї використовують елементи всіх зазначених моделей.

Сучасна концепція освіти передбачає перенесення центру уваги з передачі знань на розвиток навичок і компетенцій, які дозволяють існувати в середовищі, де неможливі точні прогнози та заздалегідь задані зразки дій. Дослідження американського Інституту музейних і бібліотечних послуг «Навички XXI ст. «виділяє серед них, перш за все, критичне мислення, креативність, комунікативні вміння, здатність до партнерства, кооперації та продукування нових смислів, міждисциплінарне і крос-культурне мислення, візуальну грамотність» [11]. Сучасний музейний відвідувач суттєво відрізняється від відвідувача минулого покоління. Зважаючи на вплив нових інформаційних технологій, трансформувались очікування людини від будь-якої форми набуття нового досвіду.

Вже декілька років на американських і європейських конференціях обговорюється проблема зміни пара-

дигм, тобто перехід від «культури споживання» до «культури участі». Загалом, термін «культура участі» увійшов до музейної галузі із сфери інформаційних технологій, де, в першу чергу, означає процес виробництва та споживання інформації в мережі Інтернет. На наш погляд, в умовах музейного середовища «культура участі» можна визначити як діяльну і усвідомлену участь людей в культурних та соціальних процесах, можливість для них бути не тільки споживачами або об'єктами впливу, але й здійснювати свій власний внесок в прийняття рішень і створення культурних подій, тобто брати активну участь у процесі осмислення і актуалізації культурної спадщини. При цьому Генрі Дженкінс зазначає, що культуру участі не слід розглядати лише як продовження розвитку Інтернет-технологій. На його думку, суттєвим висновком із аналізу нового типу інформаційних стосунків повинна стати здатність закладів культури і освіти приймати системні рішення, які ґрунтуються на осмисленні базових основ своєї діяльності, а не просто впроваджувати в практику окремі технологічні новації [12].

Американська дизайнер-експозиціонер Ніна Саймон, автор першого навчального посібника «Музей участі» («Participatory museum») так визначає заклад, який працює в дусі «культури участі»: це заклад, де відвідувачі можуть самостійно створювати будь-що, об'єднуватись, обмінюватись думками між собою щодо змісту створеного. «Створювати» означає, що відвідувачі можуть приносити свої власні ідеї, об'єкти та інші форми самовиразу в музейне середовище. «Обмін думками» означає, що люди обговорюють, реорганізують і перерозподіляють як те, що вони бачать, так і те, що вони створюють під

час візиту. «Об'єднуватись» передбачає взаємодію відвідувачів з іншими людьми – персоналом і відвідувачами – які розділяють їх інтереси. «Зміст створеного» означає, що все відбувається на базі об'єктів та ідей, наданих музейною інституцією [15].

Фактично Н. Саймон пропагує нову модель музейної інтерактивності, «заклад, організований за принципом прилучення (participatory), не концентрує свою роботу на передачі одного і того ж послання кожному окремому відвідувачу, він збирає і дозволяє користуватись різноманітним, персоналізованим контентом, що постійно змінюється, і створений сумісно з відвідувачами. Заклад пропонує відвідувачам відреагувати і додати свій коментар до культурних артефактів, наукових даних та історичних записів у експозиції; демонструє різноманітні творіння і думки людей, які не є фахівцями. Такий заклад стає для людей місцем зустрічі для діалогу з приводу того, що представлено в експозиції. Ці заклади... створюються і управляються сумісно з відвідувачами» [4].

На наш погляд, врахування всіх вище зазначених особливостей дає можливість розробки такої освітньої моделі, яка допоможе музейному закладу стати активним учасником культурного, освітнього життя певного регіону. Усвідомлення музеями своєї ролі у формуванні суспільної свідомості, трансляції культури, встановленні взаєморозуміння між народами і гуманістичному вихованні людини ХХІ ст. сприятиме посиленню їх значення як чинника

формування сучасної культури.

Зважаючи на вище викладене, ми можемо стверджувати, що:

- у сучасних концепціях освітня діяльність музею, переважно, характеризується з позицій теорії комунікації;

- сучасна концепція освіти передбачає перенесення центру уваги з передачі знань на розвиток навичок і компетенцій, які дозволяють існувати в середовищі, де неможливі точні прогнози та заздалегідь задані зразки дій;

- пріоритетною метою діяльності музею у контексті гуманістичної концепції освіти є гармонізація особистості через розвиток творчих здібностей, які ведуть до самовиразу і самопізнання, а методом її досягнення є діалог у самому широкому смислі (діалог з пам'яткою, педагогом, міжособистісний діалог з приводу конкретного предмета і музею);

- проекти в дусі культури участі передбачають, що музей готовий відмовитись від ролі безумовного експерта, який транслює людям знання і цінності з позицій свого авторитету і який точно знає, що відвідувачі повинні засвоїти та до чого їх треба прилучити; музей виступає в ролі модератора діалогу і представляє не одну точку зору, а цілий спектр думок у їх динаміці;

- зусилля сучасного музейного закладу сконцентровані на дослідженні інтересів і потреб аудиторії, спробах зрозуміти, що саме в колекції може входити в резонанс з життєвими інтересами спільноти і як досягти живого діалогу з сучасністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание / А. В. Бакушинский. - М., 1922. – 66 с.
2. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: Дис... канд.пед.наук / Т. Ю. Белофастова; КНУКіМ.- К.,2003.- 187 с.

3. Бонами З. А. Музей – образование – дети (по материалам музейно-педагогических изданий США) [Электронный ресурс] / З. Бонами – Електронні дані // Музейная педагогика за рубежом. MuseumPRO. - 1997.-Вып. 5.0 – ел.док. у форматі pdf – С. 6.
4. Лещенко А. Participatory Museum: новый уровень музейной интерактивности / А. Лещенко. // Музей. - 2011. - № 3. - С.38-40.
5. Маньковська Р. В. Сучасний музей в соціокультурній динаміці / Р.В. Маньковська // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип.33.- К., 2006. – С.106-118.
6. Пшеничная С. В. Музей как социокультурный феномен : Информационно-коммуникативная модель / С. В. Пшеничная. - СПб., 1999. - С. 6-10.
7. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика.: Уч. пос. / Б. А. Столяров. – СПб., 2004. - 216 с.
8. Хадсон К. Влиятельные музеи / К. Хадсон. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. - 194 с.
9. Alexander E. P. Museums in motion: an introduction to the history and functions of museums . - Nashville, 1978. - P. 308.
10. Cameron D. A Viewpoint: The Museum as a Communications System and Implications for Museum Education // Curator, Vol. 11, # 1, 1968. - P. 33 – 40.
11. Institute of Museum and Library Services [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.imls.gov/about/21st_century_skills_home.aspx. Назва з екрану (28.11.2016).
12. Jenkins, Henry with Ravi Purushotma, Margaret Weigel, Katie Clinton, and Alice J. Robison. Confronting the Challenges of Participatory Culture. Media Education for the 21st Century. - The MIT Press Cambridge, Massachusetts / London, England. – 2013. – 145 p.
13. Lichtwark A. Obungen in der Betrachtung von Kunstwerken. - Berlin: Verlag voij Bruno Cassire, 1909. - P. 69.
14. Museum education: History, Theory and Practice / Ed. N. Berry and S. Mayer. The National art education Association.- Reston, Virginia, 1989. - P. 90.
15. Simon Nina. Participatory museum. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <http://www.participatorymuseum.org/>. - Назва з екрану (28.11.2016).

Ключко Ю.Н. *Современные парадигмы образовательной деятельности музеев. Статья посвящена анализу тенденций современного развития образовательной деятельности музеев в контексте социокультурных трансформаций музейной среды; определению основных направлений работы музеев в XXI веке как активных участников культурных, национальных процессов в условиях глобализации и информатизации общества.*

Ключевые слова: культурно-образовательная деятельность музея, гуманистическая концепция образования, музейная коммуникация, культура участия.

Klyuchko Yu.M. *The modern paradigm of educational activity of museums. The article is devoted to analysis of the trends of the modern development of the educational activities of the museums in the context of socio-cultural transformations of the Museum environment; determination of the main directions of activities of the museums in XXI as active participants in cultural, national processes in the conditions of globalization and Informatization of society.*

Key words: educational activities of the museum, humanistic concept of education, Museum communication, the culture of participation.